

**JOANNA ROULING VA XUDOYBERDI TO‘XTABOYEV
ASARLARINING G‘OYAVIY XUSUSIYATLARI**

Xayrullayeva Larisa Erkinovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası o‘qituvchisi

larissakhayrullaeva19@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ingliz yozuvchisi Joanna Rouling va o‘zbek bolalar adabiyotining yirik namoyandasi Xudoyberdi To‘xtaboyev ijodi qiyosiy tahlil qilinadi. Ularning asarlarida ilgari surilgan g‘oya va badiiy xususiyatlar, fantastika va realizm uyg‘unligi, obrazlar tipologiyasi hamda ijtimoiy-ma‘naviy mazmun ilmiy asosda o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Rouling, To‘xtaboyev, fantastika, realizm, obraz tipologiyasi, g‘oyaviylik, bolalar adabiyoti, epik syujet.

Kirish. Bolalar adabiyoti insoniyat ma‘naviyatining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, yosh avlodning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari, estetik didi va ma‘naviy tarbiyasini shakllantirishda katta o‘rin tutadi. Shu ma‘noda, jahon adabiyotida Joanna Rouling, o‘zbek adabiyotida esa Xudoyberdi To‘xtaboyev bolalar adabiyoti taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan ijodkorlar sirasiga kiradi. O‘zbek adabiyotshunos olimlari ta’kidlaganidek, bolalar adabiyoti faqatgina ko‘ngilochar badiiy matn emas, balki “Yosh kitobxonni tarbiyalash, hayotga tayyorlash, uning ruhiy olamida yaxshilik va ezgulikni qaror toptirish vositasidir”. Demak, har bir yozuvchining asarida badiiylik bilan birga tarbiyaviylik, estetiklik va g‘oyaviylik bir-biriga uyg‘un holda namoyon bo‘ladi.

Asosiy qism. J. Roulingning “Garri Potter” turkum kitoblari zamonaviy ingliz bolalar adabiyotida inqilob yasagan bo‘lsa, X. To‘xtaboyevning “Sariq devni minib”, “Shirin qovunlar mamlakati” kabi asarlari o‘zbek bolalar adabiyotini yangi bosqichga ko‘tardi. Har ikkala yozuvchi ijodining umumiy jihati shundaki, ular asarlarida fantastik elementlar va real hayot muammolarini uyg‘unlashtirgan holda, yaxshilik va yovuzlik, halollik va xiyonat, do‘stlik va xiyonat, mehr va befarqlik kabi muhim axloqiy mavzularni ilgari surgan.

Adabiyotshunos Sh. Turdievning qayd etishicha, “Bolalar adabiyotidagi har bir qahramon obrazida xalqning orzu-intilishlari, milliy ruh va ma’naviyatning asosiy tamoyillari mujassam bo‘ladi” Shu nuqtai nazardan qaraganda, Rouling asarlaridagi sehrli makon va qahramonlar zamonaviy G‘arb bolalarining orzu-intilishlarini ifodalasa, To‘xtaboyev asarlaridagi xalqona qahramonlar milliy qadriyatlarni aks ettiradi.

Joanna Rouling zamonaviy ingliz bolalar adabiyotining eng mashhur vakillaridan biri sifatida tan olingan. Uning “Garri Potter”¹ turkum romanlari nafaqat bolalar, balki kattalar orasida ham keng o‘qilmoqda va butun dunyoda millionlab nusxalarda tarqaldi. Ushbu asarlar G‘arb bolalar adabiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Rouling ijodining markazida yaxshilik va yovuzlik kurashi, do‘stlik va sadoqat, jasorat va adolat kabi g‘oyalar turadi. Muallif asarlaridagi har bir qahramonning shaxsiy rivoji orqali kitobxonni ma’naviy poklanish, mardlik va halollikka da’vat etadi.

Garri Potter obrazi — oddiy bola bo‘lishiga qaramay, buyuk kuch egasi sifatida ko‘rsatiladi. Bu orqali yozuvchi yosh kitobxonlarga: “Har bir inson ichida buyuklikka intilish imkoniyati mavjud” degan fikrni yetkazadi.

¹ Rowling J.K. Harry Potter series. — London: Bloomsbury, 1997–2007.

Do'stlik mavzusi — Garri, Ron va Germionaning o'zaro do'stligi butun asar davomida asosiy kuch sifatida gavdalanadi.

Yovuzlik obrazi — Voldemort timsolida qorong'ilik va zulmning eng yuqori darajasi ifodalanadi.

J.Rouling asarlarida fantastika va realizm uyg'unlashgan. Sehrgarlik olami, sehrli maktab (Xogvarts), sehrli asboblari, afsungarlar va yovuz kuchlar tasvirida G'arb xalq og'zaki ijodi va mifologiyasi elementlari ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga, maktab hayoti, do'stlar o'rtasidagi muloqot, ota-ona mehridan mosuvo bo'lgan bolalarning ruhiy iztiroblari real hayotga yaqin ko'rsatiladi.

Adabiyotshunos A. Rasulovning ta'kidlashicha: "Bolalar adabiyotida fantastik elementlar, agar ular real hayotiy muammolar bilan uzviy bog'liq bo'lsa, yosh kitobxon tafakkurini kengaytiradi, hayotiy tajribaga chuqurroq kirib borishga yordam beradi"². Demak, Rouling fantastikani shunchaki ertakona ko'rinishda emas, balki hayotiy mazmunni ochib beruvchi vosita sifatida qo'llagan. Yozuvchi asarlarida axloqiy-tarbiyaviy g'oyalar ham muhim o'rin egallaydi. Jumladan: halollik, mardlik, do'stlik kabi fazilatlar doim yuksak qadrlanadi; qahramonlarning mashaqqatli yo'llari orqali kitobxon "ezgulik yo'li oson emas" degan saboqni oladi; yovuzlikning vaqtincha g'alaba qilishi mumkinligi, ammo oxir-oqibat yaxshilik baribir ustun kelishi ta'kidlanadi.

O'zbek adabiyotshunos olimlaridan U. Normatov fikricha: "Bolalar adabiyotining eng muhim xususiyati – bu qahramonlarning hayotiy sinovlar orqali

² Абдуғафур Расулов. Ғаройиб салтанат. "Жаҳон адабиёти" журнали, 2008 йил, 6-сон

shakllanishini ko'rsatishdir. Bu jarayon yosh kitobxon uchun ibrat maktabi vazifasini bajaradi"³.

Roulingning asarlari ham yosh kitobxon uchun ana shunday "ibrat maktabi" bo'lib xizmat qiladi. "Garri Potter" turkumi bugungi kunda dunyoning 70 dan ortiq tiliga tarjima qilingan. Bu asarlarning muvaffaqiyati nafaqat syujet dinamikasi va qiziqarli fantastik olamida, balki ulardagi umumiy insoniy qadriyatlarning teran aks etishida hamdir. Shuning uchun u nafaqat ingliz bolalarining, balki turli millat vakillarining ham sevimli kitobiga aylangan.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek bolalar adabiyotining eng yorqin vakillaridan biridir. U yarim asrdan ortiq ijodiy faoliyati davomida o'nlab roman, qissa va hikoyalar yozib, yosh kitobxonlar qalbiga ezgulik, halollik, vatanparvarlik tuyg'ularini singdirdi. To'xtaboyev ijodi milliy bolalar adabiyotimizning shakllanishi va rivojida alohida bosqich sifatida e'tirof etiladi. Adib asarlarida bolalik dunyosi, orzu va xayol, kattalar dunyosini tushunish, mehr-oqibat, do'stlik kabi mavzular yetakchi o'rin egallaydi. "Sariq devni minib" asari bolalarning tasavvur va fantaziyasini kengaytirish bilan birga, do'stlik va mardlik g'oyalarini kuylaydi. To'xtaboyev asarlarining asosiy xususiyatlaridan biri — real hayotiy voqealarning ertakona va yumoristik ruh bilan uyg'unlashuvidir.

"Sariq devni minib" asarida obrazlar oddiy bolalar hayotidan olinadi, ammo ular ko'pincha mo'jizaviy voqealar ichida gavdalanadi. Qahramonlar odatda oddiy, kamtar, ammo halol va mard bolalar bo'lib, ular hayotiy sinovlardan o'tib, kitobxonga ibrat bo'ladilar. Adib yumorni tarbiyaviy vosita sifatida qo'llaydi. Kulgi orqali bolalarni yomon xulqlardan tiyadi, yaxshi fazilatlarni targ'ib qiladi. Adabiyotshunos B.Qo'chqorova ta'kidlaydi: "Xudoyberdi To'xtaboyevning qahramonlari xalqona tabiatga ega bo'lib, ular orqali yozuvchi bolalarga eng yaqin

³ Норматов У. Саргузашт сардори: адабий портрет – Тошкент: Адиб, 2012

hayotiy timsollarni yaratadi. Shu bois uning asarlari hamisha kitobxon bolalarga qiziqarli va ta'sirchan bo'lib kelmoqda".

X.To'xtaboyev ijodida milliylik kuchli. Asarlarda o'zbek xalqining, mehmondo'stlik, halollik, mehr-oqibat, ota-onaga hurmat, kattalarga izzat kabi qadriyatlari bolalarga singdiriladi. Uning asarlari yosh kitobxonni milliy qadriyatlar va umuminsoniy fazilatlarini uyg'un holda anglashga undaydi. Olim H.Yoqubovning ta'kidlashicha: "To'xtaboyev asarlaridagi milliy ruh, xalqona yumor va bolalarga xos samimiyat o'zbek bolalar adabiyotining xalqaro miqyosda ham qadrlanishiga sabab bo'lmoqda"⁴

Xudoyberdi To'xtaboyev asarlari o'zbek bolalar adabiyotida yangi davrni boshlab berdi. U bolalar uchun yozishni jiddiy adabiy jarayon darajasiga olib chiqdi. Adibning kitoblari mustaqillik davrida ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Aksincha, ular yangi avlod tarbiyasida hamon asosiy manbalardan biri sifatida xizmat qilmoqda.

Joanna Roulingning mashhur "Garri Potter" turkumida qahramon obrazlari afsonaviy va real tasavvurlarni uyg'unlashtirgan bo'lsa, X.To'xtaboyevning "Sariq devni minib", "Sariq devning o'limi" kabi asarlarda xalq ertaklari elementlari bilan birga hayotiy, real bolalar obrazlari aks etadi.

"Garri Potter"dagi qahramonlar (Garri, Ron, Germiona) fantastik sehr-jodu makonida ulg'ayadi, biroq ularning ichki kechinmalari, do'stlik, jasorat, yomonlikka qarshi kurash kabi jihatlari hayotiy tasvirlanadi. "Sariq devni minib"da esa qahramonlar (Hoshimjon, Zokir, Mirobiddinxo'ja) oddiy mahalladan chiqqan bolalar sifatida gavdalanadi, ammo ular ham ertakona kuchlar, sehrli elementlar ya'ni sariq dev, sehrli qalpoqcha kabilar bilan yuzma-yuz bo'lishi real tasvirlanadi.

⁴ Yoqubov H. *O'zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon* (T.: Fan, 1989) – 256 bet

Demak, X.To‘xtaboyev ijodida xalqchil ruh va bolalarga xos samimiyat ustuvor bo‘lsa, J.Rouling asarlarida esa g‘arbona fantastik tafakkur va g‘arbona mifologik obrazlar tizimi ko‘zga tashlanadi.

Yuqoridagi ikki asar syujetini qiyoslaydigan bo‘lsak, J.K.Roulingda syujet asosan yaxshilik va yovuzlik kurashiga qurilgan bo‘lib, unda Voldemort obrazida butun dunyoga xavf soluvchi kuch mujassam etilgan. Bu konflikt global miqyosda talqin etiladi. X.To‘xtaboyevda esa syujet mahalla va oilaviy muhit bilan bog‘liq. Masalan, “Sariq devni minib”da asosiy konflikt bolaning orzu-istaklari va kattalarning qarashlari o‘rtasida yuzaga keladi. Bu esa milliy urf-odatlar va bola psixologiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Umuman olganda, “Garri Potter” romanlar turkumida konflikt ko‘proq kosmik, global darajada, “Sariq devni minib”da esa ijtimoiy-maishiy, milliy muhit asosida shakllanadi. X.To‘xtaboyev asarlarida milliy qadriyatlar (ota-onaga hurmat, qo‘ni-qo‘shnichilik, mehr-oqibat) tarbiyaviy asos sifatida mavjud. Bu jihatdan u bolalarda milliy o‘zlikni anglashni shakllantiradi. J.Rouling asarlarida esa universallik, ya’ni butun insoniyat uchun umumiy bo‘lgan qadriyatlar (do‘stlik, fidoyilik, jasorat) ko‘proq o‘rin olgan.

N.Mallaev va A.Rasulov kabi o‘zbek adabiyotshunoslari ta’kidlaganidek, To‘xtaboyev milliylikni qahramonlar ruhiyatiga singdirish orqali bolalar ongiga yaqinlashtirsa, Rouling jahon miqyosida o‘qiladigan fantastik voqealarni yaratish orqali universallikka erishgan.

Xulosa. X.To‘xtaboyevning faqatgina “Sariq devni minib” asarida emas, balki, boshqa asarlarida ham axloqiy-tarbiyaviy motivlar – rostgo‘ylik, samimiyat, ota-onani e’zozlash yetakchi o‘rin tutadi. J.Rouling asarlarida esa iroda, jasorat, mustaqillik kabi g‘oyalar ustuvor. Ikki yozuvchining asarlari o‘zaro farq qilsa-da, umumiy maqsad – bolani hayot sinovlariga tayyorlash, irodali inson qilib tarbiyalashda uyg‘unlashadi. Rouling va To‘xtaboyev asarlarining qiyosiy tahlili

shuni ko'rsatadiki, ular turli madaniy muhitda yashab ijod qilgan bo'lsalar-da, bolalar adabiyotining eng muhim vazifasi – yosh kitobxonning ruhiy olamini boyitish, uni yaxshilikka da'vat etish vazifasini bajaradilar. To'xtaboyev milliy qadriyatlarga asoslangan xalqchil ruhni, Rouling esa zamonaviy mifologiya orqali global qadriyatlarni ifoda etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xtaboyev X. Asarlar to'plami. – Toshkent: Sharq, 2010.
2. Rowling J.K. Harry Potter series. – London: Bloomsbury, 1997–2007.
3. Safarov O. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
4. Saidov U. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
5. Nurmonov A. Badiiylilik va ma'naviyat. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
6. Ziyodov I. Jahon bolalar adabiyoti qiyosiy tahlilda. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2016
7. Normatov U. Sarguzasht sardori, adabiy portret. – Toshkent: Adib, 2012
8. Yoqubov H. *O'zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon* T.: Fan, 1989 – 256 bet